

ISZTORIA VTOROJ MIROVOJ VOJNI 1939—1945

(*Vojenizdat, Moskva, 1978. 9. k. 544 o.*)

A második világháború történetét fel dolgozó népszerű sorozat kilencedik kötetete az 1944-es év második felének eseményeit tárgyalja. Ez az időszak kétség-telenül döntő lépést jelentett az Európa és Ázsia területén folyó pusztító és nagy véráldozatokat követelő háború győzedelmes befejezése felé. A fasiszta Németország által összekovácsolt agresszív katonai tömb a hitlerellenes koalíció fegyveres erőinek hatalmas csapásaitól szét hullófélben volt. A fasiszmus ellen összefogott népek és államok szövetsége tovább erősödött, bővült. Egyre fokozódó erővel léptek fel a gyűlölt ellenséggel szemben a megszállt országok népei is. Az antifasiszta koalíción belül a fő szerepet és a legnagyobb terhet továbbra is a Szovjetunió vállalta.

A második világháború tárgyalta időszakának egyik meghatározó sajátossága volt, hogy Németország a nagyerejű angol—amerikai csoportosítás normandiai partraszállása következtében kénytelen volt kétfrontos harcra berendezkedni Európa területén. Ennek ellenére, a szovjet—német arcvonal maradt a fasiszmus elleni küzdelem döntő frontja. Ezt bizonyítja, hogy a hitleri hadvezetés az 1944. évi nyári—őszii hadjárat kezdetekor valamennyi rendelkezésre álló erőinek és eszközeinek több mint 60 százalékát itt alkalmazta. Ez az arány a szövetségesek franciaországi partraszállását követően sem változott. Ezt bizonyítják továbbá a szovjet hadseregnek a hadászati támadás sikeres végrehajtása révén elért eredményei is, amelyekre a kötet szerzői természetesen mutatnak rá.

A hadjárat katonapolitikai céljait I. V. Sztálin legfelsőbb főparancsnok május 1-én kelt parancsa határozta meg: meg kell tisztítani a fasiszta területrablóktól a teljes hazai földet, meg kell szabadítani a testvéri lengyel és csehszlovák népet a fasiszta önkénytől, fel kell szabadítani Nyugat-Európa más szövetséges népeit a német elnyomás alól. A kötet szemléltetően ábrázolja a hadjárat főbb eseményeit.

Külön részt szentelnek a szerzők a Nyugat-Európában, a Csendes-óceánon és Ázsiában vívott fegyveres harc eseményeinek, majd politikai, gazdasági, diplomáciai kérdéseket tárgyalnak, értékelik a szemben álló koalíciók országai fegyveres erőinek és hadművészetének helyzetét és fejlődését ebben az időszakban.

A nyugati polgári történészek állítása szerint a háború győzelmes befejezésének döntő tényezője a szövetséges csapatok franciaországi partraszállása és a német fasiszta csapatok elleni kontinentális támadása volt. A háború tárgyalta időszak főbb hadműveleteinek objektív megvilágítása lehetővé teszi az olvasó számára, hogy összevesse a keleten és nyugaton folyó küzdelem arányait és eredményeit, helyes következtetéseket vonjon le a Szovjetunió döntő hozzájárulásáról a fasiszmus leveréséhez. Ugyanis éppen a szovjet csapatoknak az 1944. évi nyári—őszii hadjáratban aratott győzelmei eredményeként került a fasiszta Németország a katasztrófa szélére. Ezért a szovjet hadművészet lényegének és főlényének bemutatására a szerzők nagy súlyt helyeztek.

A hadjárat gerincét képező belorussziai hadászati hadművelet nagyban meghatározta a szovjet—német arcvonalon soron következő hadműveletek sikerét és lényeges hatást gyakorolt a második világháború egészének további menetére és kimenetelére. Végrehajtásában, a négy front erőin és eszközein túl, Belorusszia partizánjai is részt vállaltak. A hadászati hadművelet elgondolásának eredetisége, a front- és hadseregparancsnokok magas szintű hadvezéri művészete, a harcászati szintű parancsnokságok és törzsek kiváló katonai mesterségbeli tudása és a szovjet harcosok tömeges hősiessége és helytállása biztosította az ellenség nagyerejű csoportosításának rövid idő alatti szétzúzását és a belorusz földek felszabadítását. Az eredmény: a szovjet csapatok hatalmas erejű csapásai alatt a német „Közép” hadseregcsoport 17 hadosztálya és 3 dandára szenvedett megsemmisítő vereséget, 50 hadosztálya pedig állományának több mint felét veszítette el.

Méltó helyet kapott a kötetben a iasi—kisinyovi támadó hadművelet is, amelyet a 2. és 3. Ukrán Front csapatai 1944 augusztusában hajtottak végre a Fekete-tengeri Flottával és a Dunai Katonai Flottillával együttműködésben, amely körültekintő elgondolása és mesteri megvívása révén megváltoztatta a politikai és hadászati helyzetet a Balkánon, amely az erőknél a frontok összecsapásai irányában való maximális összpontosítása, az ellenség mélyen lépcsőzött védelmének gyors ütemű áttörése és az ellenség csoportosítás rövid idő alatti

bekerítése, majd annak szervezett felszámolása kimagasló hadművészeti példaként szolgál.

Figyelemre méltó az a tény, hogy a szovjet—német arcvonal déli szárnyán soron következő hadműveletek már koalíciós jelleget öltöttek, azokban aktívan vettek részt a felszabadított Románia és Bulgária csapatai, valamint Jugoszlávia Népi Felszabadító Hadserege is. Ez a harci együttműködés tovább erősítette ezen országok és a Szovjetunió fegyverbarátságát.

Románia felszabadítását követően Magyarország még továbbra is a fasiszta Németország szövetségese maradt. Az ország belpolitikai helyzete azonban egyre inkább kiéleződött. Augusztus 29-én megalakult a Lakatos-kormány, amely egyfelől vállalta az előző kabinet politikai irányvonalának folytatását, másfelől pedig szükségesnek tartotta, hogy tárgyalásokat kezdeményezzen az angolokkal és amerikaiakkal, de a Szovjetunióval is. A szovjet csapatok közeledtével az ország vezető körei megértették, hogy Németország már nem képes azok lendületes támadását feltartóztatni. Horthy arra törekedett, hogy elhárítsa a szovjet csapatok bevonulását Magyarországra, ezért különféle megkötésének ajánlatával fordult az amerikai és angol kormányhoz. Javaslatát ismételten elutasították, így arra kényszerült, hogy Faraghó tábornok vezetésével küldöttséget menessen Moszkvába a tárgyalások megkezdésére. Sztálinhoz intézett levelében olyan kikötéseket tett, amelyeket a szovjet kormány elfogadni nem tudott. A fegyverszüneti tárgyalások így elhúzódtak, majd amikor Horthy megtagadta a Németország elleni hadbalépést, teljesen megszakadtak. A németek, kihasználva az országban eluralkodó fejtelenséget, október 15—16-án politikai fordulatot szerveztek és a nyilaskeresztes párt képviselőit juttatták hatalomra. Válaszul erre a 2., 3. és 4. Ukrán Front csapatai parancsot kaptak a Magyarország elleni hadművelet megindítására.

Az országban egyre erősödött az ellenállási mozgalom, mely akkor tudott kelően kibontakozni, amikor a szovjet csapatok a haditevékenység színterét Magyarországot területére helyezték át és megkezdtek az ország felszabadítását. A német megszállók ellen folytatott partizánharc a magyar történelem jeles lapjai közé tartozik. A szovjet csapatok hősiessége a debreceni csatában, majd a Budapest térségében végrehajtott támadó hadműveletben visszavetette az ellenséget és előre vetítette végső vereségének árnyékát. December 28-án a megalakult Ideig-

lenes Kormány hadat üzent Németországnak.

Szeptember-novemberben zajlottak le a hadműveletek a Baltikumban. Ezekben az elgondolásukat és megoldásukat tekintve újszerű, komplex, frontszintű hadműveletekben a Vörös Zászló Renddel kitüntetett Balti Flotta is részt vett. Jelentősen fejlesztették a szovjet hadművészetet, különösen a memeli manőver végrehajtásával, amelynek során az 1. Balti Front főerőit gyors ütemben és rejtve átcsoportosították az új irányba és itt mértek váratlan csapást az ellenségre. A Baltikum térségében folytatott sikeres támadás a német „Észak” hadseregcsoport vereségével végződött. Több mint 30 ellenséges hadosztályt szigeteltek el a szovjet csapatok Kelet-Poroszországtól és szorítottak a tengerhez, majd itt blokád alatt tartottak egészen a háború végéig.

A kötet második felében a szerzők a más hadszíntereken folyó haditevékenységeket vizsgálják, amelyekre kétséget kizáróan lényeges hatást gyakorolt a Szovjetunió Fegyveres Erőinek győzelmes támadása. Az 1944. évi téli hadjárat keretein belül végrehajtott, mesterien megszervezett, sikeres hadműveletek kedvező feltételeket teremtettek az angol—amerikai csapatok franciaországi partraszállása előkészítésének befejezéséhez és 1944. június 6-án bekövetkezett megvalósításához.

Érdekes összehasonlítani, hogy a normandiai deszanthadművelet befejezése pillanatában a szövetséges csapatok arcvonalának kiterjedése Franciaországban kb. 100 kilométer volt, ugyanakkor a szovjet csapatok több mint 1000 kilométeres arcvonalon bontakoztatták ki támadásukat. Amikor pedig augusztus 25-én a szövetséges csapatok 500 kilométeres szakaszon kijutottak a Szajna folyóhoz, kelet felől a támadás már a Finn-öböltől a Fekete-tengerig terjedő 3000 kilométeres arcvonalon folyt. A tények és események egyszerű összevetése is bizonyítja, mennyire neveltséges a nyugatnémet történészek azon állítása, hogy a szovjet hadsereg mintegy learatta a szövetségesek győzelmének gyümölcsseit és úgy tudta támadását kifejleszteni Lengyelországon át, hogy valamennyi ütőképese német hadosztályt a nyugati irányban folytatott haditevékenység kötötte le.

A kötet szerzői méltóan emlékeznek meg a szövetséges hadvezetés hadművészetéről, amellyel a tengeri és légi deszantok alkalmazásának bonyolult kérdéseit megoldották. Leszögeznek ugyanakkor, hogy ebben az időszakban a nyugati arcvonalon számos olyan lehetőséget elszalasztottak, amelyek kihasználásával meg-

gyorsíthatták volna a német csapatok felszámolását. Ennek okai a túlzott módszerszerűségben és óvatosságban, a kockázatvállalás kerülésében keresendők.

Gazdag dokumentumanyagra támaszkodva adnak képet a szerzők a francia ellenállás erőinek küzdelméről, amelyek jelentős segítséget nyújtottak a támadó szövetséges csapatoknak, hozzájárultak hazájuk gyorsabb ütemű felszabadításához a fasiszta megszállás alól. Az ellenállási mozgalom sokkal nagyobb eredményeket is elérhetett volna, ha a szövetséges hatalmaktól több segítséget kap.

A hazai és nyugati levéltárak anyagai alapján bizonyítják a szerzők, hogy a hitleri hadvezetés által 1944. december 16-án az Ardennekből indított ellentámadás meglepetésszerűen érte a szövetséges parancsnokságot, zűrzavart idézett elő az amerikai csapatok soraiban, helyenként rendezetlen visszavonuláshoz is vezetett. Ekkor — az angol miniszterelnök kérésére — Sztálin a szövetséges kötelezettségekhez híven, meggyorsította a szovjet csapatok találkozó irányú támadását a Nyemantól a Kárpátokig.

Érdekes megfigyelni, hogy az események kibontakozását az olasz fronton is nagymértékben befolyásolta a szovjet csapatok támadásának kifejlődése, főleg az ellenséges csapatoknak a Balkán területén bekövetkezett szétzúzása.

A haditevékenység a Csendes-óceánon és Ázsia térségében 1944. közepén döntő szakaszba lépett. A militarista Japán végleges leverését azonban a szövetséges vezérkari főnökök egyesített bizottsága csak azutánra tervezte, amikor már a Szovjetunió is hadbalép ellene.

Érdeklődésre tarthat számot az a fejezet is, amelyet Kína és Délkelet-Ázsia népei felszabadító mozgalmainak szenteltek. Bemutatják a szerzők a japán hódítók elleni küzdelmet Vietnam, Burma, Indonézia, a Fülöp-szigetek és Malájföld területén. A tények egy olyan meggyőző következtetés levonását teszik lehetővé, hogy ott, ahol a kommunisták élére tudtak állni a nemzeti front szervezeteinek, a felszabadító mozgalom sokkal nagyobb lendületet kapott és nagyobb méreteket öltött.

Bőséges tényanyagra építve, alaposan elemzik a szerzők az SZKP tevékenységét a hitleri Németország feletti győzelem kivívása érdekében. Széles perspektívában szemléltetik a párt katonai szervezőmunkáját, az arcvonalakon folytatott ideológiai tevékenységét, a hátszágban végzett mozgósító-szervező munkáját, amely a szovjet nép erkölcsi-politikai egységének további megszilárdítását tűzte ki célul. A párt

nagyarányú katonai mozgósítási akciókat szervezett. 1944. június-december közötti időben kb. 750 ezer embert küldött a hadrakelt sereg feltöltésére. A csapatok soraiban 138 ezer politikai munkás folytatott különböző szinteken állandó párt-politikai munkát, ezek erőfeszítése a katonáknak a kitűzött harcfeleladatok maradéktalan teljesítésére való mozgósítására, a harcoló hadsereg pártszervezeteinek megszilárdítására irányult. Ebben az időszakban a párttagok és tagjelöltek aránya a hadseregben 23 százalékos volt, a flottánál pedig 31,5 százalékos volt. Ez több mint 3 millió párttagot jelentett a fegyveres erők soraiban, vagyis a párt összes taglétszámának 52,6 százalékát. Az SZKP a szó szoros értelmében harcos párt volt.

Bőséges teret szentelnek a szerzők a gazdasági helyzet elemzésének. Elsősorban a hadigazdaság kérdéseit vizsgálják a Szovjetunió, az USA, Anglia, Franciaország, Olaszország, Kína, Németország és Japán viszonylatában. A fő figyelmet a Szovjetunió hadigazdasági potenciálja további erősödésének szemléltetésére fordították. A különböző adatok arról tanúskodnak, hogy a szovjet népgazdaság 1944 második felében kimagasló sikereket ért el a gazdaság valamennyi fő ágazatában. Gyors ütemben folyt a népgazdaság helyreállítása a már felszabadult országokban. Töretlenül fejlődő tendenciát mutatott a legújabb típusú harci technikai eszközök és fegyverrendszerek gyártása, ami lehetővé tette a fasiszta Németországgal szembeni fölény elérését minden alapvető mutató vonatkozásában.

A szövetséges hatalmak közül ebben az időszakban a legnagyobb fejlődést az USA gazdasága érte el. Az országot nem érintette a háború pusztító hatása, így az év végéig a háború előtti évekhez viszonyítva megkétszerezhetette ipari termelését, nagy erőket köthettek le az atomfegyver kikísérletezésére, amely lényegében 1944 októberében vette kezdetét.

A fasiszta Németország hadigazdasági lehetőségei számos nyersanyagokban gazdag terület elvesztése, valamint a semleges országok részéről élvezett hadászati nyersanyagszállítás beszüntetése következtében lényegesen beszűkültek. Mindezek ellenére is a fegyver- és hadianyaggyártás 1944. második felében még emelkedő tendenciát mutatott, amit a közszükségleti cikkek gyártásának csökkentése, a szigorúan takarékos nyersanyagfelhasználás és számos más „totális” rendszabály bevezetése révén értek el. Mindez azonban nem biztosította a Wehrmacht egyre növekvő igényeinek kielégítését. Hasonló helyzet alakult ki Japánban. A gazdasági nehézségeket még

a két ország politikai rendszerében mutatkozó válság elmélyülése, a lakosság körében erősödő háborúellenes hangulat is tetézte.

Széleskörű megvilágítást kaptak a kötetben Közép- és Kelet-Európa országainak népi demokratikus és szocialista forradalmi, ezek okai, az itt végbemenő gyökeres társadalmi-gazdasági és politikai átalakulás kezdődő folyamatai. A szovjet hadsereg győzelmei elősegítették e forradalmi tendenciák meggyorsítását. A forradalmi folyamat vezető ereje ezekben az országokban a kommunista és munkáspártok vezette munkásosztály volt. A Szovjetunió, nemes felszabadító küldetését teljesítve, jelentős segítséget

nyújtott ezen országok dolgozóinak a forradalmi átalakulás megvalósításában.

A kötet záró fejezete alapos vizsgálat alá veszi a háború fő résztvevőinek fegyveres erőit és hadművészetét az adott időszakban. A fő figyelmet a hadviselő felek katonai erejének és hadászati elveinek feltárására fordították.

Összességében, az ismertetett kötet jelentős lépés a szovjet történettudomány munkájában. A szovjet és a külföldi szaktörténészek és olvasók olyan újabb segédletet kaptak kézhez, amelynek segítségével folytathatják a második világháború valós tényekkel alátámasztott tanulmányozását.

Nádor Tibor

KISS SÁNDOR

EMLÉKEIM KISS JÁNOS ALTÁBONAGYRÓL

(Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1979. 218 o.)

Kálmán Dániel nagyértékű kéziratában — A m. kir. honvédség a második világháborúban — összeállította a Horthy-hadsereg tábornokainak rövid életútját. 31 olyan generális van közöttük, akik a háború valamelyik időszakában, s a legkülönbözőbb megfontolások alapján, szembefordultak a Hitler-barát politikával. Volt aki átállt a szövetségesekhez, mások csupán nyilatkozataikban ítélték el a nácik szolgálatát. Néhányat koncentrációs táborba hurcoltak közülük, többek viszont már ott voltak az új magyar államiság és a demokratikus hadsereg megszületésénél.

De az Agteleky Bélától Vörös Jánosig húzódó névsorban tudtommal egyetlen katona sem volt, aki olyan áldozatot hozott volna elveit, tetteit mint Kiss János altábornagy. A felső katonai rétegből ő volt az egyetlen, akit a fasiszták azért gyilkoltak meg, mert egy ellenük irányuló szervezkedés élére állt. Van ugyan egy másik, töredékes adat is, mely szerint a németek az auswitzi koncentrációs táborban kivégeztek egy magyar tábornokot is. A Kraus—Kulka szerzőpáros könyvében, a Halálgyárban olvashatjuk: „Szemtanúi voltunk annak is, amint egy magyar tábornoki egyenruhás férfi haladt büszkén a krematórium felé.” (237. o.) De azt, hogy ki lehet az a férfi, máig

sem tudjuk. Mindez semmiben sem csökkenti Kiss János történelmi érdemeit.

Én a jóemlékű Dezsényi Miklós ezredestől hallottam róla számos történetet. Ma is fülemben cseng, ahogy a rohamképésről mondott szavait idézte: „...a szuronyok döntik el a háborút”. Kiss Sándor könyvét olvasva most látom csak, hogy e mögött ott volt a 2608-as sziklacsúcsot elfoglaló rohamcsoport parancsnokának, a kézitusában személyes bátorságot tanúsító tisztnek arany vitézségi éremmel igazolt fedezete is.

Kiss Sándor régi adósságot törlesztett most megjelent könyvével. Törlesztett helyettünk, a történelem kutatói helyett is. Dezsényinek a Vasi Szemle 1959/2. számában közzétett rövidke tanulmánya volt csupán eddig az egyetlen megbízható forrás Kiss János életéről. A későbbi szerzők valamennyien ebből éltek. Tartsay Vilmosról jómagam írtam, de a katonai szervezkedés legtevékenyebb vezetőjéről, Nagy Jenő ezredesről, mindmáig egyetlen életrajzi feldolgozás sincs. Pedig a magyar katonai ellenállás története hármójuk nélkül nem írható meg.

Az „Emlékeim...” c. kötet nem arra vállalkozott, hogy a 61 esztendő életút részletes krónikáját adja. A leírt események, mint a patak medréből felbukkanó sziklakövek, csupán a megélt évek egy-